

TEHETSÉGEK A TUDOMÁNY LÁTHATÁRÁN

18 57

BGE

BUDAPESTI GAZDASÁGI EGYETEM
ALKALMAZOTT TUDOMÁNYOK EGYETEME

Szerkesztette:

Dr. Vágány Judit

Címlap:

Varga Ottó, BGE KMI

ISBN: 978-615-5607-70-7

Kiadja:

Budapesti Gazdasági Egyetem

Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Kar

BGE

Budapest, 2019.

MEGÁLLÍTHATÓ-E A DRASZTIKUSAN CSÖKKENŐ RÉSZVÉTELI ARÁNY AZ ERASMUS-PROGRAMBAN?*

Tóth Fruzsina – Dr. Török Hilda

1. BEVEZETÉS

Tapasztalataink szerint a lelkes erasmusos hallgatók nemcsak számos barátra és ismerősre tesznek szert a világ minden tájáról, de olyan tapasztalatokkal és élményekkel is gazdagodnak, amelyek ma már elengedhetetlenül fontosak a munkaerőpiacon és a magánéletben. Ezért különösen meglepett minket, hogy karunkról is egyre kevesebben vágnak bele, miközben egyre több a lehetőség. A KVIK Erasmus-iroda adatai szerint, a Budapesti Gazdasági Egyetem Kereskedelmi és Vendéglátóipari Karán (BGE KVIK) már 58 külföldi egyetemen biztosít tanulási lehetőséget a hallgatóknak, ennek ellenére 2012 óta folyamatosan csökken a jelentkezők száma (BGE KVIK, Erasmus-iroda, 2017). Mint megtudtuk, hasonló a helyzet a BGE Külkereskedelmi Karán (BGE KKK), sőt a Budapesti Corvinus Egyetemen (BCE) is. Mindemellett kiderült, hogy ez nem csak hazai jelenség. Az elmúlt években Európa-szerte csökkent a hallgatók utazási kedve. (Többek között ennek ellensúlyozására indították útjára a Campus Mundit.⁵ Úgy tűnik, ennek köszönhetően ismét fellendülőben van a létszám, de még mindig nem éri el a régi szintet.) Nem kétséges, hogy az Erasmus+ az Európai Unóban is kiemelt téma (Európai Bizottság, 2010), az Európa 2020 program egyik sikertényezője (Európai Bizottság, 2009), mindenekelőtt azért, mert nagy hangsúlyt fektet az idegen nyelvi készségek fejlesztése, és az aktív állampolgárság elérése az uniós tagállamokban (Európai Bizottság, 2007).

Mindezek alapján fogalmaztuk meg kutatásunk alapkérdését: Miért jelentkezik egyre kevesebb magyar hallgató az Erasmus-programra?

Szekunder kutatásaink során igyekeztük alaposan feltérképezni az Erasmus-program európai uniós és hazai vonatkozásait, hogy még jobban lássuk a program hátterét.

Primer kutatásink során pedig három hipotézist állítottunk fel, amelyek relevanciáját mélyinterjúk, és a több mint 250 hallgatóval készített kérdőíves felmérés alapján vizsgáltuk.

Kutatásainkat összefoglaló cikkünkben először röviden vázoljuk az Erasmus-program lényegét és hazai működését. Ezt követően ízelítőt adunk primerkutatásaink

*A téma kutatását Tóth Fruzsina „Erasmus: Egy fél év kaland, vagy jobb lehetőségek a jövőben?” című OTDK dolgozata motiválta (amellyel III. helyezést ért el 2019. április 26-án, Gödöllőn, az Országos Tudományos Diákköri Konferencia, Társadalomtudományi Szekció, Szociológia IV. Tagozatában). Kutatásaink során rengeteg érdekes történetet hallottunk, és számos olyan szakemberrel találkoztunk, akik lelkesítettek és támogatták a kutatásainkat. Ezúton is szeretnék külön köszönetet mondani Bártfai Endrének, dr. Szöllös Péternek és dr. Vágány Juditnak.

⁵ A Campus Mundi ösztöndíjakat a világ szinte bármely országában fel lehet használni külföldi részképzésre, külföldi szakmai gyakorlatra, valamint külföldi rövid tanulmányútra. A program egyik legfőbb vonzóereje, hogy az ösztöndíjak magasabbak, mint az Erasmus+ ösztöndíjai.

legizgalmasabb eredményiról; majd levonva a következtetéseinket, összefoglaljuk javaslatainkat és ötleteinket a program hazai továbbfejlesztésére vonatkozóan.

2. SZAKIRODALMI FELDOLGOZÁS

Az Erasmus-program lényege

Az Erasmus-program 2017-ben ünnepelte 30. születésnapját. Ez alatt a 30 év alatt számos változáson ment keresztül

1987-ben, az Erasmus-program első évében 3244 hallgató 11 országból (Belgium, Dánia, Németország, Görögország, Franciaország, Írország, Olaszország, Hollandia, Portugália, Spanyolország és az Egyesült Királyság) vett részt a programban. Jelenleg 34 ország, az EU 28 tagállama és további hat ország – Izland, Liechtenstein, Macedónia, Norvégia, Szerbia és Törökország – vesz részt a programban. (Európai Bizottság, 2017a)

Az elmúlt 30 évben több mint 9 millióan vettek részt külföldi oktatásban, képzésben, önkéntes munkában vagy szakmai gyakorlaton. (Tempus Közalapítvány, 2017a)

Az Erasmus-program sokáig csak egy volt az európai tanulmányi programok között az Európai Unióban. Az Európai Bizottság 2007-ben – a 2007–2013-as pénzügyi perspektívával és a Lisszaboni Stratégiával is harmonizálva – indította az Erasmus+ programot különböző alprogramokkal. (Európai Bizottság, 2017b, p. 8)

Az Erasmus+ célja, hogy az oktatás, a képzés és az ifjúságpolitika különböző területeit támogassa, új szereplőket vonjon be, együttműködve az intézményekkel és a társadalommal. Ezen felül, az Európai Tanács egyik kiemelt célja az egyéni készségek fejlesztése a munkavállalás területén, és aktív állampolgárság elérése az EU-ban. 2007-ben, az Erasmus-program reformja kapcsán fontos volt, hogy olyan nevet adjanak a programnak, amely már széles körben ismert, és elismert, továbbá a korábbi résztvevők is felismerjék, ezért lett Erasmus+ program.

Az addigi, csak felsőoktatási mobilitási program kibővült még hét másik programmal, amelyek jelen vannak már a közoktatásban, vagy a szakképzésben is. (Európai Bizottság, 2017b, pp. 8-9.) A változtatások mellett a Lisszaboni Szerződéssel megteremtették az Erasmus+ program jogi alapját és költségvetési kereteit. Az Erasmus+ programra közel 17 milliárd eurót különítettek el az EU jelenlegi, 2014–2020 pénzügyi kerettervében. (Európai Számvevőszék, 2018)

Az Erasmus+ program nagymértékben hozzájárul az Európa 2020, azon belül az Oktatás és Képzés 2020 célkitűzéseinek (2020-ig 10% alá csökkenjen a korai iskolaelhagyók száma, és a 30–34 év közötti korosztály legalább 40%-a rendelkezzen felsőfokú végzettséggel) teljesítéséhez. (Eurostat, 2016, p. 9) Mindemellert az oktatási, képzési, ifjúságügyi és sportprogramjai révén a társadalmi és gazdasági változásokhoz kíván hozzájárulni, minden eszközt megadva ahhoz, hogy a fiatalok a lehető legjobban kihasználják a modern technológiák adta lehetőségeket, és kreativitásuk valamint innovációjuk révén javuljon az uniós vállalkozások versenyképessége. Nem véletlen, hogy az Európa 2020 egyik magja az egyéni képességeket és idegen nyelvi tudás

fejlesztését segítő Erasmus-mobilitás, amelynek kiemelt szerepe van a munkahelyek teremtésében és a növelésében. (Európai Bizottság, 2010)

Az Erasmus-program Magyarországon

Magyarország 1997-től vesz részt az Erasmus-programban. Kezdetben kizárólag a felsőoktatási hallgatók európai uniós tanulmányait támogatták, majd a közoktatás, a szakképzés, a felnőttképzés és az ifjúsági programok terén is elindulhattak az együttműködések. 1998–2017 között több mint 66 ezer felsőoktatásban tanuló vett részt az Erasmus-programban. A program 3–12 hónapos tanulmányi célú mobilitásra és szakmai gyakorlatra ad lehetőséget a felsőoktatási hallgatóknak. (Európai Bizottság, 2015)

A program magyarországi koordinálását a Tempus Közalapítvány végzi, amely közvetít az EU és az intézmények között. Az Erasmus-program keretein belül a magyar hallgatók az EU 28 tagországába és 5 nem EU-tagállamba: Macedóniába, Izlandra, Liechtensteinbe, Norvégiába és Törökországba utazhatnak. Az országokat három kategóriába sorolják, attól függően, milyen magasak a megélhetési költségek az egyes államokban. (Tempus Közalapítvány, 2017b) Az alap ösztöndíj mellett a Tempus Közalapítvány rendkívüli támogatásként a tanulmányi mobilitásban résztvevő hátrányos helyzetű hallgatók megélhetéséhez 2017-től már 200 euróval, a szakmai gyakorlatos hallgatóknak pedig további 100 euróval járul hozzá. (Tempus Közalapítvány, 2017c). Az Emberi Erőforrások Minisztériuma 2017 szeptemberében bejelentette, hogy 2018. február 1-jétől a fél- vagy egyéves külföldi tanulmányokban, például az Erasmus-programban résztvevők számára a Diákhitel 1 összegének kétszeresét biztosítja havonta, ezzel is hozzájárulva a mobilitási program bővüléséhez.

Az Erasmus-program a Budapesti Gazdasági Egyetemen

A BGE KVIK 1992-től tart fenn kapcsolatot külföldi felsőoktatási intézményekkel. Az együttműködések három kategóriába rendezhetők (BGE, 2013).

- stratégiai jellegű, kettős diplomára, közös képzésekre és kutatásokra épülő együttműködések;
- hallgatói mobilitáson alapuló kapcsolatrendszer (pl. az Erasmus- és a CEEPUS-program keretében);
- bilaterális megállapodások keretében megvalósuló oktatási, kutatási együttműködések (pl. távol-keleti intézményekkel).

A BGE KVIK a 2017/2018-as tanévben 19 ország 58 partnerintézményével állt kapcsolatban, aminek jóvoltából 220 hallgató kaphatott esélyt az Erasmus-programban való részvételre. A 220 férőhelyből 96 hely kifejezetten a turizmus-vendéglátás hallgatók számára volt elérhető. (BGE KVIK, Erasmus-iroda, 2017).

A KVIK Erasmus-irodájától öt évre visszamenőleg kértünk adatokat arról, hogy a turizmus-vendéglátás szakos hallgatók közül hányan vettek részt külföldi

tanulmányokban az Erasmus-program keretein belül. Az 1. táblázatban jól látható, hogy 2012-től a turizmus-vendéglátás szakos hallgatók száma jelentősen csökkent az Erasmus-programban. (BGE KVIK, Erasmus-iroda, 2017)

1. táblázat. Az Erasmus-programban résztvevő turizmus-vendéglátás szakos hallgatók számának alakulása az elmúlt években, a BGE Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Karán

Tanév	Létszám (fő)
2012/13	60
2013/14	36
2014/15	29
2015/16	28
2016/17	25

Forrás: BGE KVIK, Erasmus-iroda, 2017.

Ez a csökkenő tendencia megfigyelhető a BGE Külkereskedelmi Karán (KKK) is (lásd 2. táblázat). Hasonló trend jellemzi a Budapesti Corvinus Egyetemet (BCE) is (lásd 3. táblázat), bár az adatok alapján nem olyan drasztikus mértékben, mint a BGE KVIK-án, illetve BGE KKK-án

2. táblázat. Az Erasmus-programban résztvevő hallgatók számának alakulása az elmúlt években, a BGE Külkereskedelmi Karán

Tanév	Létszám (fő)
2011/12	214
2012/13	209
2013/14	198
2014/15	144
2015/16	133
2016/17	128

Forrás: BGE KKK, Erasmus-iroda, 2017.

3. táblázat. Az Erasmus-programban résztvevő hallgatók számának alakulása az elmúlt években. a Budapesti Corvinus Egyetemen

Tanév	Létszám (fő)
2012/2013	360
2013/2014	328
2014/2015	417
2015/2016	397
2016/2017	358

Forrás: BCE, Erasmus-iroda, 2017.

3. KUTATÁSMÓDSZERTAN

Hipotézisek

Három hipotézist állítottunk fel azzal kapcsolatban, mi lehet az oka annak, hogy évről csökken az Erasmus programban résztvevő hallgatók száma a BGE KVIK-en.

- 1. hipotézis (1H):* A kint tartózkodáshoz az ösztöndíj összege nem elegendő, ezért további anyagi hozzájárulás a hallgató és családja részéről túl nagy kiadással járna, emiatt sokan nem vesznek részt az Erasmus-programban.
- 2. hipotézis (2H):* Vannak hallgatók, akik azért utasítják el a programban való részvételt, mert úgy érzik, hogy nem kapnak elegendő támogatást és segítséget a tanáraiktól és az Erasmus-irodától.
- 3. hipotézis (3H):* A hallgatóknak attól való félelme, hogy tanulmányaikat nem tudják az Erasmus-program után folytatni félév vagy év csúszása nélkül, mivel a fogadó intézményben teljesített tantárgyak nem kerülnek beszámításra a hazai egyetemen.

Ahhoz, hogy a hipotéziseinket bizonyíthassuk, primer kutatásokat végeztünk a BGE KVIF-án, amelyhez (nem reprezentatív) kvantitatív és kvalitatív vizsgálatot alkalmaztunk.⁶

Kérdőíves felmérés

A kvantitatív vizsgálat célcsoportja a BGE KVIK jelenlegi és korábbi turizmus-vendéglátás szakos hallgatói voltak. 30 kérdésből álló, bontott űrlapot állítottunk össze, amelyet a diákok online és papíralapú formában tölthettek ki. Igyekeztünk egy minden területet átölelő, de nem túl hosszú kérdőívet összeállítani a hallgatóknak. A kérdőív kitöltése anonim és önkéntes volt.

⁶ A kérdőíves felméréseket és a mélyinterjúkat Tóth Fruzsina önállóan szervezte és elemezte.

A kérdőív első része a tanulók személyes adataira, szociális és anyagi hátterére, a második részbe pedig az Erasmus-programmal kapcsolatos tapasztalataikra, véleményeikre, javaslataikra vonatkozott.

A kérdőív összeállításánál abból indultunk ki, hogy az Erasmus-programok iránti érdeklődés folyamatos csökkenésének oktatáspolitikai, oktatásszervezési, szociológiai, pszichológiai, valamint gazdasáspolitikai magyarázatai is lehetnek, ezért több tudományterületet is érintő kérdéssort állítottunk össze

Az űrlap online elkészítéséhez a Google drive-ot vettünk igénybe. Az adatok feldolgozása Microsoft Office Excel 2013-as programmal történt.

A kérdőívet a volt és jelenlegi erasmusos hallgatók, továbbá azok is kitölthették, akik nem vettek még részt Erasmus-programon, rájuk 17 kérdés vonatkozott a 30-ból.

Az adatgyűjtést 2017 október első két hetében történt. 288 kitöltött kérdőívet kaptunk vissza, ezek közül 117 db online érkezett be, a maradék 171 db-ot pedig papíralapon töltötték ki a hallgatók. Ez utóbbiak közül 11-et érvénytelennek tekintettünk, mivel a hallgatók csak félig válaszolták meg a kérdéseket. Így 277 kitöltött kérdőívet dolgoztunk fel.

Interjúk

Kutatásaink során a hallgatók kérdőíves megkérdezése mellett mély-, illetve strukturált interjú formájában kvalitatív felmérést is végeztünk.

Egyfelől kíváncsiak voltunk azokra a személyekre, akik nap mint nap a hallgatók mobilitásával foglalkoznak, és szerettük volna megtudni, mi a véleményük az Erasmus-program hazai helyzetéről (különösen a hallgatói részvételi arány folyamatos csökkenéséről). Másfelől az is érdekelt minket, mennyire támasztják alá, vagy éppen cáfolják interjúalanyaink a hallgatói kérdőíves megkérdezések alapján levont következtetéseinket.

Az interjúk szervezése során több név is felmerült, kikkel volna érdemes beszélgetnünk például a Budapesti Gazdasági Egyetemen, más felsőoktatási intézményekben és a Tempus Közalapítványnál. A legnagyobb meglepetésünkre azonban a megkeresésünket többen is visszautasították, mondván, hogy nem szeretnének az Erasmus-programról nyilatkozni.

Akik viszont vállalták az interjút, szívesen osztották meg a tapasztalataikat, és részletesen meséltek a munkájukról.

Az interjúk során hanganyag nem készült. A beszélgetések tartalmát kézzel írt jegyzetek alapján Microsoft Office Word 2013 segítségével rögzítettük.

Terjedelmi okok miatt, csak a már említett három felsőfokú intézményben folytatott beszélgetések főbb tartalmi pontjait összegezzük röviden.

Interjúalanyaink végül is a következő személyek voltak:

- Dr. Szöllős Péter, a BGE KVIK korábbi Erasmus-iroda vezetője;
- Forrás Katalin, a BGE KKK Nemzetközi Mobilitási Osztály vezetője;
- Kocsi Károly Zoltán, a BCE Erasmus+ kiutazó hallgatók koordinátora;

- Kovács István Vilmos, a BCE Nemzetközi és Innovációs Igazgatóság igazgatója.

Az interjúalanyaink nagyban hozzájárultak kutatásaink végkövetkeztetéseihez, a legtöbb esetben megerősítették a hipotéziseinket, és a hallgatók által adott válaszokat.

4. EREDMÉNYEK

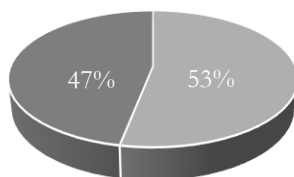
A kérdőíves felmérés eredményei

Terjedelemi korlátok miatt, jelen összefoglalóban csak az általunk legfontosabbnak tartott *bét eredményt* mutatjuk be: (1) Az Erasmus-programban több állami ösztöndíjas vesz részt; (2) Az anyagi okok komolyan hátráltatják az Erasmus-programban való részvételt; (3) A Diákhitel 1 még nem igazán befolyásolja az Erasmus-programra jelentkezők számát; (4) A tantárgyak elfogadtatása teljesen esetleges; (5) Az Erasmusos hallgatóknak mélyen a zsebükbe kell nyúlniuk a külföldi megélhetésük finanszírozásához; (6) A hallgatóknak rengeteg ötlete van; (7.) Egyetlen erasmusos hallgató sem bánta meg, hogy belevágott.

1. Az Erasmus-programban több állami ösztöndíjas vesz részt

Kíváncsiak voltunk arra, milyen az Erasmus-programban résztvevők és nem résztvevők egyetemi finanszírozása: önköltséges- vagy állami ösztöndíjjal támogatott. (4. kérdés: „Milyen a képzésének finanszírozási formája”) Köztudott ugyanis, hogy azon önköltséges hallgatóknak, akik a külföldi szemeszter mellett döntenek, a hazai egyetemen is fizetniük kell kreditarányosan a tandíjukat. Az Erasmus-ösztöndíj egyik feltétele, hogy csak aktív hallgatói jogviszonnyal lehet a programban részt venni.

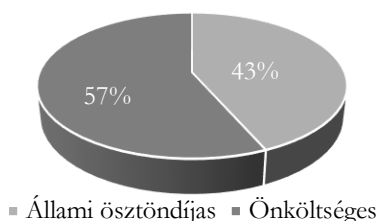
A kérdőívek értékelése során arra jutottunk, hogy az Erasmus-programban több állami ösztöndíjas (53%) vett részt, mint önköltséges (47%) hallgató (lásd 1. ábra). Míg a programban nem résztvevők között több volt az önköltséges diákok aránya (57%) (lásd 2. ábra). Ennek valószínűleg az lehet az oka, hogy az állami ösztöndíjban részesülő hallgatóknak a hazai intézményben nem kell tandíjat fizetniük, így nem jelent(ene) plusz kiadást számukra, ha az Erasmus-program miatt csúsznának a tanulmányaikkal.

■ Állami ösztöndíjas ■ Önköltséges

1. ábra. Az Erasmus-programban résztvevők százalékos megoszlása a 4. kérdésre („Milyen a képzésének finanszírozási formája?”) adott válaszok alapján

Forrás: saját kutatás, 2017. október

2. ábra. Az Erasmus-program nem résztvevők százalékos megoszlása a 4. kérdésre („Milyen a képzésének finanszírozási formája?”) adott válaszok alapján

Forrás: saját kutatás 2017. október

2. Az anyagi okok komolyan hátráltatják az Erasmus-programban való részvételt

Az is érdekelt minket, mik lehetnek az Erasmus-programban való részvétel hátráltató okai. (27. kérdés: „Melyek azok a hátráltató okok, amik miatt nem utazna, vagy amelyek a kiutazása előtt megjelentek? [Több válasz is adható]”) A válaszokat igyekeztünk áttekinthetően összesíteni (lásd 4. táblázat).

4. táblázat. A 27. kérdésre („Melyek azok a hátráltató okok, amik miatt nem utazna, vagy amelyek a kiutazása előtt megjelentek? [Több válasz is adható]”) adott összes válasz megoszlása

Válaszlehetőségek	Nem vett részt Erasmus-programban (fő)	%	Részt vett Erasmus-programban (fő)	%	Összesen	%
Anyagi okok	163	27	17	23	180	27
Családi okok	91	15	2	3	93	14
Párkapcsolati okok	92	15	8	11	100	15
Honvágytól való félelem	65	11	7	9	72	11
Idegen nyelvi hiányosságok	58	10	7	9	65	10
Tantárgy beszámítástól való félelem	65	11	9	12	74	11
Nem voltak meg az előfeltételeim (pl. Nem volt elegendő pontom a jelentkezéshez)	13	2	1	1	14	2
Nincsenek hátráltató okaim	38	6	20	27	58	9
Egyéb	14	2	4	5	18	3

Forrás: saját kutatás, 2017. október

A 4. táblázatból jól látható, hogy mindkét csoportnál az anyagi okok jelentik a legnagyobb problémát. Azoknál, akik még nem vettek részt Erasmus-programban, a második és a harmadik helyen a családi és párkapcsolati okok szerepelnek, a negyedik helyen pedig a tantárgy beszámítástól való félelem áll. Nyilvánvaló, hogy azoknál, akik már részt vettek Erasmus-programban, az első helyen a „nincsenek hátráltató okok” szerepelnek. Ezt követően azonban ennél a csoportnál is megjelenik az anyagi kérdésektől és a tantárgybeszámítástól való félelem. Az összesített fő szám természetesen nem egyezik meg az összes kitöltő számával, hiszen a hallgatók azt is megjelölhették, hogy „nincsenek hátráltató okok”.

Az „egyéb” válaszlehetőségek között a programban már részt vett hallgatók a következő hátráltató okokat írták:

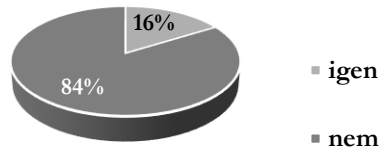
- „szállás hiánya”;
- „nehézkés, lassú ügyintézés az Erasmus-irodában”;
- „bonyolult volt szálláshelyet szerezni az utolsó pillanatig”;

Akik viszont még nem vettek részt a programban, a következő problémákat írták az „egyéb” kategóriába:

- „Nem éri meg egy évet kihagyni.”
- „Csúszás a félévekkel, képzéssel.”
- „Van állandó munkahelyem.”
- „Félnék, hogy nem érteném az órákat, nem tudnám teljesíteni.”
- „Még nem vettem részt, de később jó lenne.”
- „Információ-hiány.”
- „Bonyolult adminisztráció.”
- „Mások rossz tapasztalatai arról, hogy a BGE nem segítőkész.”
- „Önköltségen fizetni kell valahány százalékát a tandíjnak.”

3. Diákhitel 1 még nem igazán befolyásolja az Erasmus-programra jelentkezők számát

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a megkérdezettek hallottak-e már arról, hogy az Emberi Erőforrások Minisztérium 2018. január 1-jétől meghirdette a Diákhitel 1-et a külföldi tanulmányokra is, és élne-e ezzel hitelfelvételi lehetőséggel (28. kérdés: „Hallott-e arról, hogy a Diákhitel 1-et akár, Erasmusra-ösztöndíj kiegészítésére is felhasználhatja?” és 29. kérdés: „Ennek tudatában, jelentkezne-e az Erasmus-programban való részvételre?”). Felméréseink szerint a programban még nem résztvevők 84%-a egyáltalán nem hallott erről a lehetőségről (lásd 3. ábra), 40%-uk ennek ismeretében sem venne részt a programban, és alig 5%-uk élne a Diákhitel 1. lehetőségével, vagy jobban megfontolná ennek tudatában (lásd 4. ábra). Az adatokból arra következtetünk, hogy ez a lehetőség még nem igazán terjedt el a hallgatók körében, és nem növekedne jelentős mértékben a résztvevők száma az Erasmus-programban a hitelnek köszönhetően.

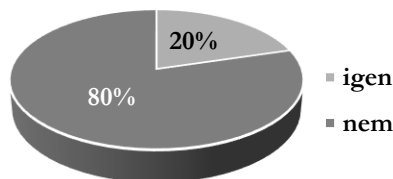

3. ábra. Az Erasmus-programban nem résztvevők százalékos megoszlása a 28. kérdésre („Hallott-e arról, hogy a Diákhitel 1-et akár, Erasmusra-ösztöndíj kiegészítésére is felhasználhatja?”) adott válaszok alapján
 Forrás: saját kutatás, 2017 október

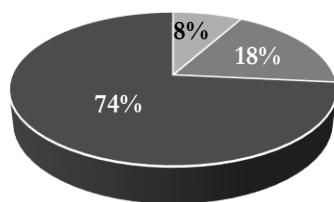
4. ábra. Az Erasmus-programban nem résztvevők százalékos megoszlása a 29. kérdésre („Ennek tudatában, jelentkezne-e az Erasmus-programban való részvételre?”) adott válaszok alapján
 Forrás: Sajtó kutatás, 2017. október

Érdekes, hogy a programban már részt vett személyeknek is csak 20%-a hallott a Diákhitel 1 külföldi tanulmányokra fordítható lehetőségéről (lásd 5. ábra).

5. ábra. Az Erasmus-programban résztvevők százalékos megoszlása a 28. kérdésre („Hallott - e arról, hogy a Diákhitel 1- et akár, Erasmusra - ösztöndíj kiegészítésére is felhasználhatja?”) adott válaszok alapján
 Forrás: saját kutatás, 2017. október

Egyértelmű, hogy akik már részt vettek a programon, nem jelölték meg azt a válaszadási lehetőséget, hogy nem vennének részt a programon, ugyanakkor elgondolkodtató, hogy sokkal határozottabban elutasították a hitel felvétel lehetőségét, mint azok, akik még nem voltak külföldön (lásd 6. ábra). Érdekes az is, hogy ennek ellenére a programban részt vettek körében sokkal többen élnének a hitel felvétel lehetőségével, vagy legalább jobban elgondolkoznának rajta, mint azok, akik még nem vettek részt benne (lásd 4. és 6. ábra). Véleményünk szerint ennek többek között az lehet az oka, hogy ők már átértékelték a program előnyeit és úgy vélik, hogy egy ilyen külföldi programba, akár hitel felvétellel is megéri befektetni.

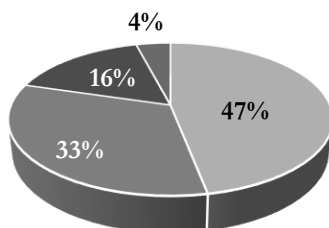
- Igen, élnék a hitel felvétel lehetőségével is.
- Jobban megfontolnám a lehetőséget.
- Igen, de nem venném fel a Diákhitel 1-et.

6. ábra. Az Erasmus-programban résztvevők százalékos megoszlása a 29. kérdésre („Ennek tudatában, jelentkezne-e az Erasmus-programban való részvételre?”) adott válaszok alapján

Forrás: saját kutatás, 2017. október

4. A tantárgyak elfogadtatása teljesen esetleges

Az is szeretnénk volna megtudni, hogyan tudják elfogadtatni tantárgyaikat az erasmusos hallgatók. Éppen ezért 16–18. kérdéseikben a tantárgyak elfogadására kérdeztünk rá különböző módon. (16. kérdés: „Mennyiben tudta elfogadtatni a tantárgyait a program után a BGE-n?”; 17. kérdés: „Mely tantárgyakat tudta elfogadtatni?”; 18. kérdés: „Miért tudta, illetve nem tudta elfogadtatni a tárgyait?”) Az adatok sajnos egyértelműen azt mutatják, hogy a tantárgyak elfogadása teljesen esetleges. Nyilvánvaló, hogy egy országonkénti lista, illetve ekvivalencia-táblázat nagyon hasznos lenne a program előtt állóknak.

- Egyáltalán nem
- Részben
- Teljes mértékben
- Még nem tudja.

7. ábra. Az Erasmus-programban résztvevők százalékos megoszlása a 16. kérdésre („Mennyiben tudta elfogadtatni a tantárgyait a program után a BGE-n?”) adott válaszok alapján

Forrás: saját kutatás, 2017. október

A 7. ábra jól mutatja, hogy a hallgatók alig tudják elfogadtatni a tantárgyaikat itthon. Csak 16%-uk, azaz 8 fő tudta elfogadtatni valamennyi kinti tantárgyát. További elemzéseink pedig még nyilvánvalóbbá tették, hogy a többség csak azért tudta elfogadtatni a tantárgyait, mert az Erasmus-program keretein belül teljesítette a szakmai gyakorlatát.

A 18. kérdésre („*Miért tudta, illetve nem tudta elfogadtatni a tárgyait e, hogy?*”) a következő válaszok érkeztek be:

- „Már minden tantárgyam megvolt itthon, kivéve a szakdolgozat, így a kinti órákból csak egyet szabadon választhatóként számoltak be.”
- „Direkt olyan tárgyakat vettem fel Németországban, amelyekről tudtam, hogy még várnak rám a következő félévben. Email-en keresztül igyekeztem az illetékes tanárokkal előre megegyezni. Ezután minden benyújtott kérelmemet elfogadták.”

A hallgatók 80%-a, azaz 39 fő, csak részben vagy egyáltalán nem tudta a tantárgyait elfogadtatni, az alábbi válaszok többször is megjelentek a 18. kérdésre adott válaszok között:

- „A külföldi egyetem tananyaga eltér az itthonitól.”
- „A tanárok plusz feladatokat akartak adni a kinti tantárgyak mellé, hogy elfogadják a tantárgyat, és azt kérték, jöjjek haza vizsgázni ugyanabban az időben, amikor a kinti vizsgáim voltak.”
- „A tanárok jóindulatára van bízva a döntés, hogy egyáltalán megfontolják-e az elfogadást.”
- „Nem tudtam, mert nem voltak rugalmasak az egyetem tanárai.”
- „Hosszas várakozás, türelem, tematikaegyeztetés kellett hozzá.”
- „Még nem tudom, mert túl lassú a kreditbeszámítási kérelmek elbírálása.”

A válaszokból jól érződik, hogy az egyetemek közötti átjárhatóság nehezen vagy alig valósul meg, nem egyeznek a tantárgy leírások, az Erasmus-programban résztvevők teljesen más tantárgyakat tanulhatnak a külföldi egyetemeken, mint a hazain, annak ellenére, hogy ugyanarra a képzésre mennek.

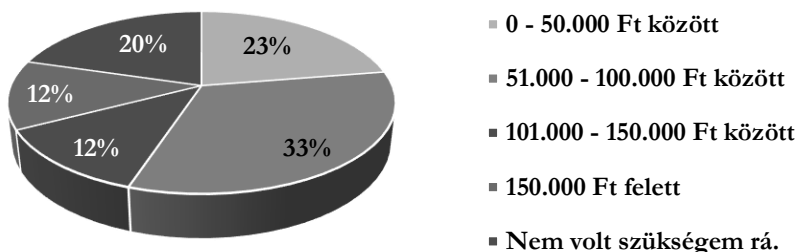
A válaszokból azonban kitűnt, a nyelvi órát, mint tantárgyat sok esetben elfogadták.

Mindezek alapján úgy látjuk, érdemes lenne kialakítani egy tantárgyi adatbázist arról, mely tantárgyakat, mely egyetemeken tanultak az erasmusos diákok, és mit fogadtak el a hazai egyetemen, ezzel is segítve az új erasmusos diákokat, hogy csökkenjen attól való félelmük, hogy nem fogadják el a tantárgyakat, és emiatt félévet, vagy évet veszítenek.

5. Az erasmusos hallgatóknak mélyen a zsebükbe kell nyúlniuk a külföldi megélhetésük finanszírozásához

Arra is kíváncsiak voltunk, hozzá kellett-e járulniuk a volt erasmusos hallgatóknak a megélhetésükhöz külföldön, és ha igen, ezt hogyan oldották meg (19. kérdés: „*Volt-e szüksége további anyagi támogatásra a kinti életéhez, ha IGEN mekkora összegben havonta?*” és 20.

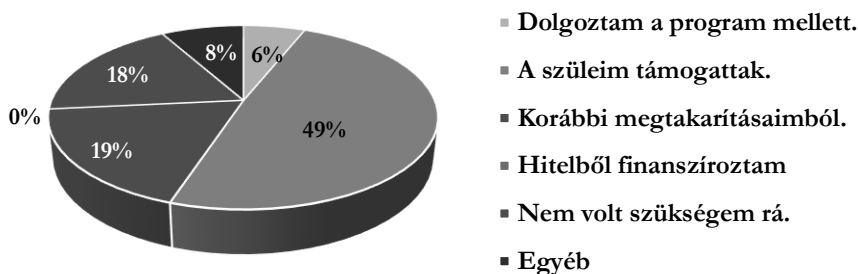
kérdés: „Hogyan biztosította a további anyagi támogatást?”). Azt feltételeztük, hogy az egyik fő hátráltató tényező az anyagi hozzájárulás mértéke lehet. Közismert, hogy az Erasmus-ösztöndíj elve szerint a résztvevők országoként eltérő mértékben kapnak támogatást, de arról is tudomásunk volt, hogy a magyar hallgatóknak, ennek ellenére (az itthoni megélhetési költségekhez képest) mélyen a zsebükbe kell nyúlniuk.

8. ábra. Az Erasmus-programban résztvevők százalékos megoszlása a 19. kérdésre („Volt-e szüksége további anyagi támogatásra a kinti életéhez, ha IGEN, mekkora összegre havonta?”) adott válaszok alapján

Forrás: saját kutatás, 2017. október

Felméréseink is ezt igazolták. A megkérdezettek 80%-ának volt szüksége további anyagi támogatásra a program során (lásd 9. ábra). Akiknek nem volt szükségük erre, többségében a szakmai gyakorlatukat teljesítették, és fizetést is kaptak.

9. ábra Az Erasmus-programban résztvevők százalékos megoszlása a 20. kérdésre („Hogyan biztosította a további anyagi támogatást?”) adott válaszok alapján

Forrás: Sajtó kutatás, 2017. október

A válaszadók 49%-a a szülői támogatást adta meg a további anyagi támogatás forrásaként. 19%-a a korábbi megtakarítását jelölte meg, és 18%-a pedig azt mondta, hogy nem volt szüksége rá. Egyéb kategória alatt a megkérdezettek több dolgot is felsorolhattak bizonyítva, hogy nem csak egy helyről kaptak extra támogatást a megélhetéshez. Kizárólag hitelből senki sem finanszírozta külföldön a megélhetését, de

megjelent a diákhitel az egyéb opciónál, mint a szülői támogatást és korábbi megtakarítást kiegészítő összeg (lásd 9. ábra).

6. A hallgatóknak rengeteg ötlete van

Arra is kíváncsiak voltunk, hogy a megkérdezettek mit változtatnának a programon, és milyen jó gyakorlatot hoznának haza a kinti tapasztalataik alapján.

Erre a 22. kérdésre („*Mit változtatna a programon?*”) a következő válaszokat kaptuk:

- „A BGE-s (KVIK) koordinátort.”
- „Részlegek közötti kommunikációs buktatókat, jobb kommunikáció.”
- „Ne késsen az ösztöndíj!”
- „Az egyetem és a tanárok hozzáállása.”
- „Magasabb ösztöndíjak, akár kevesebb hallgató, de magasabb összeg.”
- „Szálláskeresés és a kinti élet segítése.”
- „Szorosabb kapcsolat kinti intézményekkel.”
- „Tantárgyak egyeztetése a külföldi egyetemekkel.”
- „Tantárgyak elfogadása.”
- „Tájékoztató előadás (határidőkkel és teendőkkel) az eredmények kihirdetése után.”
- „Akár kint befejezni az egyetemet, több kettős diploma lehetősége.”
- „Újabb és több lehetőségek, akár Európán kívülre is.”

A fenti válaszok azt mutatják, hogy a hallgatók nagyon sok mindenen változtatnának. Mindezekon felül az is kiderült, hogy sokan hiányolnak egy olyan adatbázist, amelyből minden információt könnyen elérhetnének a jelentkezők, az oktatók, a tanszéki adminisztrátorok és az oktatásszervezők stb.

Ezek az ötletek és tapasztalatok minden bizonnyal jó kiindulási alapul szolgálhatnak az Erasmus-program kari megújításához.

Azt is szeretnénk volna megtudni, mit használnának fel a megkérdezettek a hazai egyetemi életében a külföldi tapasztalataikból, élményeikből. Ezeket firtató, 24. kérdésünkre („*Mit használna fel a hazai egyetemi életében a külföldi tapasztalataiból, élményeiből?*”) az alábbi válaszok érkeztek:

- „A diákélet pezsdítése, az igazi egyetemi élet megteremtését.”
- „A finn oktatási rendszer kreatív jegyei és menedzsment-szemlélete.”
- „Csökkentett bürokrácia, a tantervek szabadabban kezelése, új szemlélet a tanításban, versenyképes tantárgyak, többnyelvű órák (olasz előadás, angol nyelven kivetített prezentáció).”
- „A tanárok hozzáállása a tantárgyakhoz és a diákokhoz.”
- „Nyelvtudás, magasabb szintű idegen nyelvoktatás (a tanár ne szólaljon meg az anyanyelvén).”

- „Sokkal gyakorlatiasabb oktatás, új képzések, aktuális tantárgyak, projektmunkák.”
- „Prezentációs trükkök.”
- „Tantermek minősége: modern, arról nem beszélve, hogy minden teremben e-tábla, laptop, projektor (ami működik is).”
- „Tantárgyak reformja, megújítása.”

Mindezekből jól látszik, hogy a válaszadók sokat láttak és tapasztaltak, és figyelemreméltó ötleteik vannak. Nyilván a modern technikai eszközökhöz anyagi forrás is szükséges, de úgy véljük, a tantárgyak reformja, vagy a nyitottság és gyakorlatiasság csak akarat és lelkesedés kérdése, amelyhez mindenekelőtt tanulni és változtatni akaró emberek szükségesek.

7. Egyetlen erasmusos hallgató sem bánta meg, hogy belevágott

Azt is szeretnénk volna megtudni, hogy a korábbi erasmusos hallgatók megbánták-e a programban való részvételt? (25. kérdés: „*Újrakezdené-e az Erasmus programot?*”) Kivétel nélkül azt a választ kaptuk, hogy nem. Az Erasmus-programban résztvevők válaszai egyértelműen azt bizonyítják, hogy érdemes Erasmus-programban tanulni, még akkor is, ha rendkívüli anyagi kiadásokkal jár, és benne van a pakliban, hogy a programban résztvevők csak később tudják befejezni a tanulmányaikat.

Az interjúk eredményei

Terjedelmi korlátok miatt, az izgalmas és sokszor részletekbe menő interjúkból most csak a leglényegesebb vonatkozásokat emeljük ki. Úgy gondoljuk, interjúalanyaink tapasztalatai, kritikai és önkritikai észrevételei, valamint előremutató ötletei is hozzájárulhatnak az Erasmus-program hazai reformjához:

1. Interjú Dr. Szöllős Péterrel

„Kamaszként mentek ki, és felnőttként jöttök haza!”

Dr. Szöllős Péter, aki korábban a BGE KVIK-en Erasmus-koordinátorként dolgozott, sokat mesélt arról, hogyan indult el az első uniós diákcseraprogram (Tempus-program) 1992-ben. Annak érdekében, hogy minél ismertebb legyen a program a hallgatók körében előadásokat és esteket szerveztek a régi diákokkal. Akkoriban volt bőven jelentkező, mindig többen pályáztak, mint ahány helyet meghirdettek. A hallgatók segítése érdekében rengeteg információt gyűjtöttek össze például a különböző fogadó intézményekről, a tantárgyakról, vagy a szálláslehetőségekről. Ezek az információk megtekinthetőek voltak később „offline” az Erasmus-irodában. Az ösztöndíj összege régen se volt elegendő, és a hallgatóknak mindig szükségük volt további anyagi hozzájárulásra. A korábbi évek tapasztalatai is azt mutatják, hogy az egyik legégetőbb probléma a tantárgyak elfogadtatása. Nem véletlen, hogy már évekkor ezelőtt is felvetődött, hogy hasznos lenne (a hallgatókat és az oktatókat egyaránt segítené), ha az

egyetem vezetése mielőbb összeállítaná az elfogadható tantárgyak listáját a tanszékek bevonásával.

2. Interjú Forrás Katalinnal

„Erasmus iroda – a kis titkok szobája”

Forrás Katalinnal, a BGE KKK Mobilitási Osztály vezetője is elmondta, hogy a BGE az elsők között vett részt a külföldi tanulmányi csereprogramokban. Az Erasmus 1999-ben a BGE KKK-án is elindult, a 2008/2009-es tanévtől pedig már a szakmai gyakorlat is része a programnak. A hallgatóknak a külföldi szemeszter után beszámolót kell készíteniük. Ezeket 1999–2015 között folyamatosan publikálták a kar honlapján. Azóta kapacitás hiányában sajnos már nem töltik fel, pedig nagyon hasznos volt mindenkinek, hiszen az egyéni beszámolók fontos információkat tartalmaztak (szállás, költségek, közlekedés stb.). Korábban erasmusos esteket szerveztek ezen a karon is, hogy ezáltal is népszerűsítsék a programot a hallgatók között, a napi leterheltség miatt azonban ma már erre sem jut elegendő idő. Forrás Katalin szerint több emberre lenne szükség. A rengeteg dokumentáció és adminisztráció miatt kevés érdemi idő marad a hallgatók tényleges támogatására és segítésére. Javítani kellene a karok közötti kommunikáción is. A karokra háruló terheket csökkenteni lehetne néhány feladat központosításával. Elsősorban a tandíjfizetési kötelezettség, a kettős leterheltség (a diákok párhuzamoson tanulnak itthon és külföldön) miatt a KKK-án is folyamatosan csökken az Erasmus-hallgatók száma.

3. Interjú Kocsi Károly Zoltánnal és Kovács István Vilmoossal

„Ne ijedjenek meg, ha csúsznak a félévekkel vagy évekkel, ez nagy lehetőség”

Hogy ne csak saját egyetemünk helyzetét elemezzük, beszélgetést kezdeményeztünk Kocsi Károly Zoltánnal, a BCE Erasmus-program tanulmányi koordinátorával és Kovács István Vilmoossal, a BCE Nemzetközi és Innovációs Igazgatóságának igazgatójával. Mindketten készséggel nyilatkoztak. Elmondták, hogy a BCE-n 1997/1998 tanévben indult az Erasmus-program. Az Erasmus-iroda különböző hirdetésekkel hívja fel a hallgatók figyelmét az Erasmus-programra (az intézmény területén számos plakát található). Továbbá Neptun-üzenetet küldenek, általános eligazító előadásokat tartanak a jelentkezőknek a pályázat feltételeiről. (Szerintük már a gólya táborokban lehetne hirdetni az Erasmus-programot.) A programban résztvevőknek itt is beszámolót kell készíteniük. Ezeket ugyanúgy, mint a BGE KKK-án, feltöltik az egyetem honlapjára, hogy mindenki számára elérhetőek legyenek és tanulsággal szolgáljanak. Kocsi Károly Zoltán és Kovács István Vilmos is úgy véli, túl sok az adminisztrációs munka, az idő nagy részét a napi munka teszi ki, így nincs lehetőség egy olyan Erasmus-közösséget kiépíteni, amellyel ténylegesen támogatni lehetne a hallgatókat. Véleményük szerint a kiutazás előtt szükség lenne egy orientációs hétre. Sajnos kevés az ember és nagy a fluktuáció a szervezetben. Nincs elegendő kapacitás, alapvető gond a kommunikáció hiánya. A tantárgyak elfogadása náluk is nagy probléma. Úgy látják, a tantárgyfelelősök objektívebben értékelik a tantárgyleírásokat,

mint az oktatók. Véleményük szerint két alapvető dolgon mindenképpen változtatni kellene: (1) össze kellene gyűjteni azokat a tantárgyakat, amelyek beszámíthatók, és (2) a kinti kreditek beszámításához egy olyan rendszert kellene kialakítani, amellyel integrálni lehetne a külföldi tantárgyakat a hazai tanulmányokba. Jelenleg ugyanis a legtöbb esetben a kinti tantárgyak és kreditek elvesznek. A jelentkezők számára vonatkozóan elmondták, hogy az elmúlt években folyamatos ingadozás volt, hol csökkent, hol növekedett a hallgatók száma, de nincs túljelentkezés. 2017/2018-as tanévben a tanulmányi pályázatoknál növekedett, a szakmai gyakorlatoknál azonban csökkent a jelentkezők száma. (A már említett Campus Mundi biztosan szerepet játszik ebben, de valószínűleg ennek más okai is vannak.)

5. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Következtetéseink

Kutatásaink elején három hipotézist állítottunk fel. Következtetésül nézzük röviden, mire jutottunk, mennyire igazolhatók vagy cáfolhatók kiinduló feltételezéseink vizsgálataink alapján!

1H: A kint tartózkodás túl nagy további kiadással járna a hallgató és családja számára, még akkor is, ha ösztöndíjat kap a hallgató.

Ez a hipotézisünk nagyrészt igazoldódott (lásd 4. táblázat). Az Erasmus-programban részt vett hallgatóknál a második helyen, míg az Erasmus-programban nem résztvevő hallgatók körében első helyen jelennek meg az anyagi okok, mint hátráltató tényezők. Mindezt a Mobilitási Osztály munkatársai is megerősítették.

2H: Vannak hallgatók, akik azért utasítják el a programban való részvételt, mert úgy érzik, hogy nem kapnak elegendő támogatást és segítséget a tanáraiktól és az Erasmus-irodától.

Ez a hipotézisünket részben igazolódott (lásd 4. táblázat). Több hallgató is problémaként jelölte meg az oktatókkal, illetve az Erasmus-irodával való egyeztetések hiányosságait. Az interjúalanyaink is megerősítették, hogy vannak, akik egyáltalán nem adnak megfelelő támogatást és segítséget az Erasmus-programmal kapcsolatban. Mindemellett az is kiderült, hogy a rendszer sem működik megfelelően, túl sok az adminisztráció, nincs elegendő anyagi és személyi kapacitás, ezért sokan a legjobb akarattal sem tudnak tényleges támogatást és segítséget nyújtani a hallgatóknak.

3H: A hallgatók attól félnek, hogy tanulmányaikat nem tudják az Erasmus-program után folytatni félév vagy év csúszása nélkül, mivel a fogadó intézményben teljesített tantárgyak nem kerülnek beszámításra a hazai egyetemen.

Ez a hipotézisünk is csak részben nyert igazolást. (lásd 4. táblázat és 7. ábra) A 4. táblázatban jól látható, hogy a harmadik helyen áll a tantárgyelfogadás, mint hátráltató tényező az Erasmus-programban résztvevőknél, míg az Erasmus-programban nem

résztevéőknél a negyedik helyen jelenik meg ez a probléma. Habár a hallgatók nem ezt jelölték meg, mint a legnagyobb hátráltató tényezőt (lásd 4. táblázat), mégis a 7. ábra jól mutatja, hogy ez egy valós probléma, hisz a hallgatók nem tudják a kint tanultakat itthon beszámíttatni. Mindezt az interjúalanyok is alátámasztották.

Javaslataink

Kutatásaink alapján három fő javaslatot fogalmaztunk meg:

1. Létre kellene hozni egy hazai tantárgylistát a külföldi partnerintézmények listái alapján, hogy világos legyen mindenki számára, melyek azok a tantárgyak, amelyek elfogadásra kerülhetnek az itthoni intézményben az Erasmus-program követően. A tantárgyak elfogadásának központosításával, a hallgatók nem veszítenének kreditet, minden külföldön teljesített tantárgy beszámításra kerülne.
2. Minden hallgatónak kötelező lenne írnia egy beszámolót a külföldi útjáról, amit mindenki számára elérhetővé kellene tenni az intézményi honlapon. Későbbiekben érdemes lenne ezeket – akár intézmények szerinti csoportosítva – szélesebb körben is elérhetővé tenni.
3. Végül a BCE Mobility Manager programja alapján létre kellene hozni egy olyan programot, amely akár a Neptun részeként is működhethet, és minden érintett hozzáférhetne (pl. Erasmus-iroda a jelentkezésekkor, a Tanulmányi Osztály és a tanszékek a tantárgy elfogadásakor stb.). Ezzel is csökkenteni lehetne a túl sok adminisztrációt.

Hasznosnak tartanánk, ha javaslatainkat az érintettekkel – az Erasmus-program koordinátoraiival, a tantárgyfelelősökkel, a hallgatói képvisellett és a tanulmányi osztály munkatársaival – egy kerekasztal-beszélgetésen megvitathatnánk.

Úgy véljük, érdemes lenne további kutatásokat folytatni, nem csak kari szinten, hanem más egyetemeken és a Tempus Közalapítvány bevonásával, hogy még komplexebb kép bontakozzon ki az Erasmus-program hazai helyzetéről.

Mindemellett azt gondoljuk, a változáshoz mindenekelőtt nyitottságra és rugalmasságra, több emberi erőforrásra és persze némi plusz anyagi támogatásra lenne szükség. Fontosnak tartjuk, hogy mielőbb érdemi és pozitív változás történjen. Bízunk abban, hogy cikkünk további, mélyebb és átfogóbb elemzéseket generál, és hamarosan gyökeres változásoknak lehetünk majd szemtanúi.

IRODALOMJEGYZÉK

1. BGE (2013): *Erasmus Policy Statement 2014-2020* https://uni-bge.hu/szervezetiugysegek/KANCELLARIA/PALYAZATTIRODA/dokumentumok/erasmus_int_mob/alapdokumentumok
2. BGE KVIK, Erasmus-iroda (2017): személyes közlés
3. Európai Bizottság (2007): *Jelentés a nyelvtanulás és a nyelvi sokféleség ösztönzése című cselekvési terv végrehajtásáról*, Brüsszel <http://eur->

- lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0554:FIN:HU:PDF
[letöltve: 2017.09.30.]
4. Európai Bizottság (2009): *Stratégiai Keretrendszer - Oktatás és Képzés 2020*
http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework_hu?2nd-language=fr
[letöltve: 2017.09.26]
 5. Európai Bizottság (2010): *Európa 2020*, Brüsszel <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:Hu:PDF>
[letöltve: 2017.09.04.]
 6. Európai Bizottság (2015): *Erasmus Facts, Figures & Trends (Erasmus+ Statistics 2015 Hungary)*, Brüsszel <http://tpf.hu/docs/palyazatok/erasmusplus-factsheet-hu-hd.pdf>
[letöltve: 2017.10.21.]
 7. Európai Bizottság (2017a): *Erasmus+*, Brüsszel https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/about/who-can-take-part_hu
 8. Európai Bizottság (2017b): *Erasmus+ Pályázati útmutató*, pp. 8-9
http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/sites/erasmusplus/files/files/resources/erasmus-plus-programme-guide_hu.pdf
[letöltve: 2017.10.21.]
 9. Európai Számvevőszék (2018): *Különjelentés*,
https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR18_22/SR_ERASMUS_HU.pdf [letöltve: 2019.05.28.]
 10. Európai Unió Tanácsa (2009): *Oktatás és Képzés 2020*, [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009XG0528\(01\)&from=HU](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009XG0528(01)&from=HU) [letöltve 2017.10.04.]
 11. Eurostat (2016): *Smarter, greener, more inclusive? – Indicators to support the Europe 2020 Strategy*, Luxemburg, p.9 <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/7566774/KS-EZ-16-001-EN-N.pdf/ac04885c-cfff-4f9c-9f30-c9337ba929aa> [letöltve: 2017.10.04.]
 12. Nyíró, K. (2017): személyes közlés
 13. Tempus Közalapítvány (2017a): *Az Erasmustól az Erasmus+ig: 30 év története*,
<https://tka.hu/hir/7147/az-erasmustol-az-erasmus-programig-30-ev-tortenete>
[letöltve: 2017.10.14.]
 14. Tempus Közalapítvány (2017b): *Erasmus+* <https://tka.hu/palyazatok/108/-erasmus>
[letöltve: 2017.10.14.]
 15. Tempus Közalapítvány (2017c): *Erasmus+ szociális alapú kiegészítő pénzügyi támogatás*
<http://www.tka.hu/6212/erasmus-szocialis-alapu-kiegeszito-penzugyi-tamogatás>
[letöltve: 2017.10.21]